

Arkeologi vid Åkerby kyrka

Lämningar efter valvpelarfundament, sidoaltare och ombyggnationer

Arkeologi vid Åkerby kyrka

Lämningar efter valvpelarfundament, sidoaltare och
ombyggnationer

Arkeologisk schaktningsövervakning

L1939:4089
Åkerby 11:1
Uppsala kommun
Uppland

Malin Lucas

Upplandsmuseets rapporter 2020:07

ISSN 1654-8280

FOTOGRAFI OCH BEARBETNING AV FOTON DÄR INGET ANNAT ANGES: Malin Lucas
 BEARBETNING AV PLANER: Malin Lucas

OMSLAGSBILD: Åkerby kyrka mot nordväst. Foto Malin Lucas, Upplandsmuseet.

BAKSIDESBILD:

GRANSKNING: Anna Ölund

ALLMÄNT KARTMATERIAL: © Lantmäteriet, dnr I2014/00634

GRAFISK FORMGIVNING OCH PRODUKTION:

DIGITALT TRYCK:

© UPPLANDSMUSEET, 2020

Upplandsmuseet
 Drottninggatan 7, 753 10 Uppsala
 Telefon 018-169100
 www.upplandsmuseet.se

Innehåll

Sammanfattning	6
Inledning	7
Bakgrund	8
Topografi och fornlämningsmiljö	8
Tidigare undersökningar	9
Syfte, metod och genomförande	9
Undersökningresultat	11
Invändigt arbete	12
Utvändigt arbete	22
Fynd och analyser	24
Tolkning	26
Administrativa uppgifter	27
Referenser	28
Bilagor	29

Sammanfattning

Under november till december 2019 samt i april 2020 genomförde Upplandsmuseets avdelning Arkeologi en arkeologisk schaktningsövervakning av Åkerby kyrka. Orsaken var återkommande fuktproblem som nu skulle åtgärdas genom sanering, ny ventilation och byte av golvbjälklag. Undersökningen genomfördes dels i långhuset, dels utanför tornets norra sida.

Undersökningen under golvet i långhuset resulterade bland annat i framtagandet av två fundament till medeltida sidoaltaren alldeles nedanför koret., en gravkammare, troligen från 1600–1700-tal, som dock inte undersöktes, fyra valvpelarfundament till den medeltida (1400-tal) valvslagningen och delar av ett medeltida tegelgolv.

Utanför tornet fanns fundamentering till tornet i form av större block samt en grav, som kunde ligga kvar.

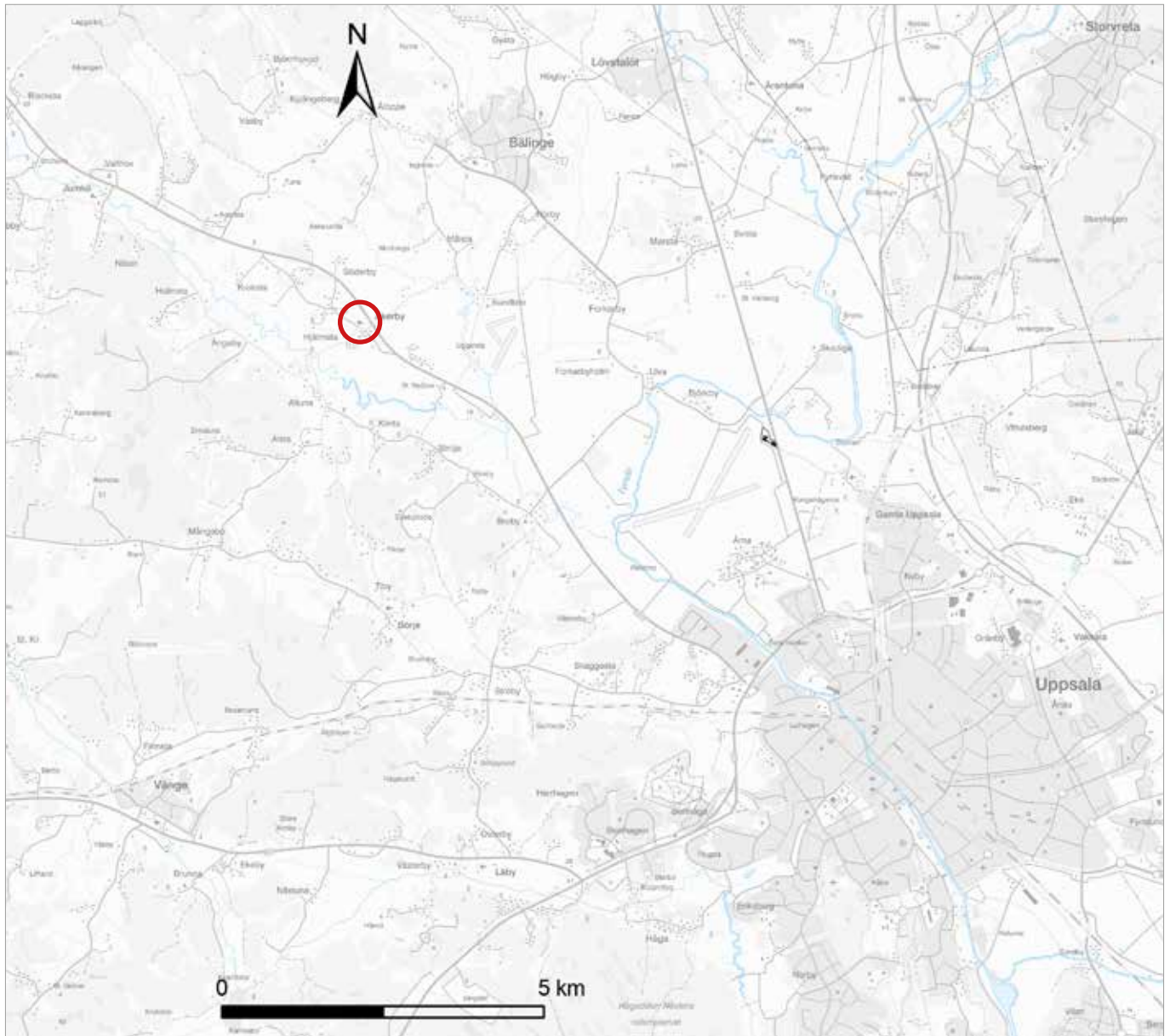

Figur 1. Lämningar under det södra bänkkvarteret fotograferat från läktaren.

Inledning

Upplandsmuseets avdelning Arkeologi utförde under november-december 2019 och i april 2020 en arkeologisk schaktningsövervakning i Åkerby kyrka (L1939:4089/Åkerby 46) i Uppland. Arbetet skedde efter beslut från Länsstyrelsen i Uppsala län, kulturmiljöenheten (dnr 431-6458-2019, beslutsdatum 2019-10-09). Arbetet omfattade sane-

ring och byte av golvbjälklag i syfte att åtgärda fuktproblem och ventilation till markbrunnar norr om tornbyggnaden. Beställare av arbetet var Bälungebygdens församling. För det arkeologiska arbetet svarade Malin Lucas, Karin Stenström och Linda Qviström. Rapporten har sammanställts av Malin Lucas.

Figur 2. Utdrag ur topografiska kartan med läget för Åkerby kyrka markerat med röd ring. Skala 1:100 000.

Bakgrund

Topografi och fornlämningsmiljö

Åkerby ligger drygt en mil nordväst om Uppsala, strax väster om väg 272 (figur 2). Namnet Åkerby omnäms första gången 1316 (in Aakerby). (Wahlberg, M., red. 2003, s. 378).

Området är rikt på fornlämningar av varierande slag, mest gravfält, varav många, med utgångspunkt i gravformerna, troligen är från järnålderns yngre del. Det finns också ett flertal runstenar, varav tre vid kyrkan. Runstenen U 1066 har varit inmurad i kyrkan södra vägg och U 1067 i det östra hörnet av gavelväggen. Båda var beskrivna i Rannsakingarna, men de blev överputsade och sedermera återfunna och urplockade från muren 1949. De står sedan dess utanför tornets södra

vägg (figur 3). Den sista, U 1068, sitter i den östra kyrkogårdsmuren, där den 1954 upptäcktes av författaren Jan Fridegård. (Elias Wessen & Sven B. F. Jansson *Upplands runinskrifter* 1957, 346–352).

Kyrkan har enligt tradition uppförts på 1300-talet under kyrkoherde Ingevaldus. Kyrkans dopfunt i sandsten från 1200-talet tyder på att en äldre kyrka kan ha stått på platsen. Eventuellt kan kyrkan ha uppförts i flera etapper, vilket skillnader i murningstekniker talar för. På 1400-talet fick kyrkan tegelvalv slagna och under samma århundrade uppfördes också ett vapenhus utanför långhusets sydportal. I slutet av 1400-talet målades valv och väggar av Albertus Pictor (Nisbeth 1984).

Figur 3. U 1067 till vänster (Odalfrid reste dessa stenar efter Styr, sin fader. Gud hjälpe deras andar. Brand högg runorna) och U 1066 till höger (Björn och Torkel de reste alla dessa kummel ...). Foto mot N.

Figur 4. Kyrkan på 1680-talet av Peringsköld. Kyrkan hade då i huvudsak fortfarande kvar sitt medeltida utseende, förutom att fönstren förstörats. Från Nisbeth 1984.

Under 1600-talet förstörades kyrkans fönster och reparationer företogs under både 1600- och 1700-talet. En mer omfattande ombyggnation skedde 1801–1803. Denna innebar att den medeltida sakristian revs och en ny uppfördes öster om koret. Ett nytt fönster sattes in där den medeltida sakristian funnits. Även de medeltida valven och det gamla vapenhuset revs och sydportalen sattes igen. Man påbörjade också byggnationen av ett torn på kyrkans västra sida. Tornet drabbades tidigt av sättningsproblem och strävpelare uppfördes för att åtgärda problemen. Ytterligare strävpelare byggdes 1824 och tornet blev till slut färdigt 1832. 1824 upptogs också ett rundfönster i kyrkan östra gavel.

Flera restaureringar följde på 1900-talet, bland annat invändiga restaureringar på väggar och inventarier på 60-talet och utvändiga restaurering av strävpelare på 70-talet. Restaureringar har även gjorts på 90-talet.

Ett sidoaltare finns nämnt hos Peringsköld. Detta låg på den norra väggen och hade en medeltida altaruppsats. Predikstolen från 1674 stod ursprungligen på den södra sidan i långhuset. Pyramiderna tillkom 1755 och då togs också det gamla korskranket bort (Nisbeth 1984).

Tidigare undersökningar

Vid kyrkan har utvändiga arkeologiska schaktningsövervakningar gjorts 1993 för dränering och 2013 för nedläggning av ringleddare och dagvatten. Vid 1993 års undersökning påträffades bland annat rester av det gamla vapenhusets fundament och vid 2013 års undersökning framkom delar av såväl den äldre sakristians grundmurar som

grundmurar till det äldre vapenhuset (2013 års undersökning sammanföll delvis med schakten i 1993 års undersökning). En till vapenhuset hörande tröskelsten framkom och lämnades kvar på plats efter avslutad undersökning. Vidare påträffades delar av en äldre sträckning av bogårdsmuren, grundförstärkning till tornet samt rester av gravar i form av omdeponerade skall- och rörben (Ölund 2014).

Syfte, metod och genomförande

Den bakomliggande orsaken med undersökningen var att fuktproblem i kyrkan behövde åtgärdas. Detta innebar att befintligt golv togs bort och jordmassor, ned till max 0,5 meter under golvnivå togs bort. De inledande delarna av bortforslandet av massor gjordes utan övervakning, då en kontroll visade att det direkt under betongplattan fanns påfört grus. De övre lagren var förorenade av stenkolstjära, vilket också bidrog till att övervakningen fick vänta till efter det att saneringen gjorts.

Det invändiga arbetet omfattade ytorna under bänkkvarteren och mittgången. Kor, och sakristia påverkades inte. För att ytterligare avhjälpa fuktproblemen behövdes ett ventilationsrör för frånluft dras från vapenhuset, genom grundmuren och fram till de markbrunnar som också grävdes norr om tornet.

Under arbetets gång uppdagades även att pelarna på vilka orgelläktaren vilar, var i dåligt skick och behövde bytas ut.

Figur 5. Långhuset efter att bänkarna plockats bort men innan golvet avlägsnats.

Målsättning med övervakningen var att dokumentera eventuella äldre byggnadselement, gravar och föremål kopplade till kyrkans användning och byggnadshistoria.

Arbetena utfördes så att golven togs bort, varefter sanering av stenkolsstjära vidtog. För det senare arbetet användes sugbil. Sugbil användes sedan även på de underliggande massorna, det vill säga det redan nämnda påförda gruset samt ett underliggande påfört lerlager. Därefter handrensades delar av de frigjorda ytorna, framför allt där konstruktioner konstaterats. Konstruktionerna

ritades in på en plan i skala 1:50 och beskrevs. Kontinuerlig fotografering skedde under hela övervakningen.

Det yttre arbetet omfattade ett schakt som löpte från mitten av tornets norra sida och ca 5 meter mot norr, där en ventilationsbrunn skulle ställas ned. Arbetet skedde med maskin och dokumenterades med beskrivningar och fotografier.

All inmätning gjordes manuellt med utgångspunkt i de översiktsplaner över kyrkan som upprättats i samband med renoveringen.

Undersökningsresultat

Figur 6. Översiktsplan över långhuset och området utomhus, norr om kyrkan med samtliga framkomna lämningar. Skala 1:100.

Invändigt arbete

ID	Typ av objekt
1	Träkonstruktion
2	Sidoaltare
3	Pelarfundament
4	Sidoaltare
5	Pelarfundament
6	Pelarfundament
7	Tegelgolv
8	Pelarfundament
9	Kalkputsager
10	Tegelgolv
11	Golvunderlag
12	Stenlagd yta
13	Träkonstruktion
14	Träkonstruktion
15	Gravkammare
16	Stenlagd yta

Figur 7. Tabell över arkeologiska objekt inne i kyrkan (se figur 8).

Bänkkvarteren

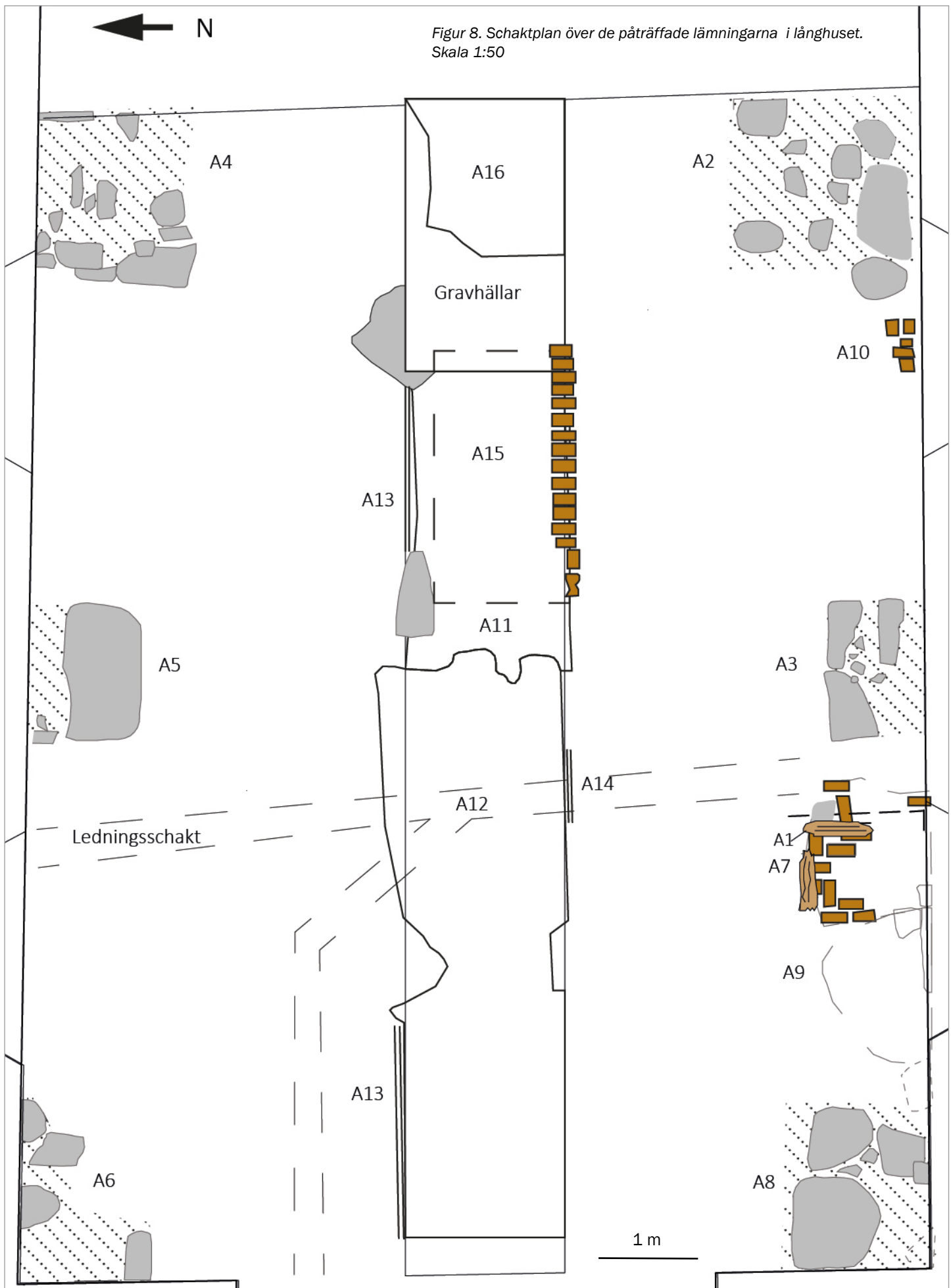
Eftersom genomgripande förändringar skett i den medeltida kyrkan fanns förväntningar att konstruktionsdetaljer från något av de tidigare byggnadsskedena skulle kunna finnas kvar. Förväntningar på invändigt belägna gravar var lägre, då ingreppet inte var särskilt omfattande.

Schaktningsövervakningen uppdagade lämningar under såväl norra som södra bänkkvarteren samt under mittgången.

Direkt under golvet i bänkkvarteren fanns ett lager påfört grus, ca 0,10 m tjockt. Därunder fanns

ett tjockt lerlager. Det var av varierande tjocklek, från ca 0,10 m till ca 0,40 m. Det var tunnast mot väster och fanns inte i alls i mittgången. Troligen har leran tjänat som ett utjämningslager. Under lerlagret fanns ett raseringslager och det var i detta som huvuddelen av fynden och konstruktionerna framkom.

Under golvet i mittgången fanns löst grus mellan golvets betongplatta och ett äldre golvsikt i den östra delen. I större delen av mittgången fanns i stället en stenläggning direkt under det moderna golvet.

A1 bestod av två vinkellagda, förmultnande träplankor (figur 9), ca 0,12–0,15 m breda. De låg direkt under det påförda lerlagret och utgjorde troligen rester av ett äldre trägolv.

Figur 9. Träkonstruktion, A1, en trolig rest av ett tidigare golv. Foto mot Ö., Linda Qviström.

A2 var fundamentet till det södra sidoaltaret (figur 10), beläget direkt väster om koret. Det syntes delvis direkt under det borttagna golvet, där en av de större stenarna i konstruktionen stack upp. Konstruktionen var ca 2×1,35 m stor, men kan ha fortsatt en bit in mot koret. Ingen tydlig avslutning syntes åt öster. Altaret var uppbyggt av större block, varav det största i söder var ca 0,9×0,55 m stort medan ett par större block i norr mätte ca 0,5×0,3 m. I övrigt var stenmaterialet runt 0,3 m. Ovansidan var ojämn med kalkbruk på och mellan stenarna. I norr fanns endast mindre mängder bruk. Endast ett skift sten var synligt.

Figur 10. Det södra sidoaltaret, A2 med koret och den medeltida dopfunten i fonden. Foto mot Ö.

A3 var ett valvpelarfundament (figur 11) mitt på den södra långhusväggen. Det var 1,2 m långt och 1 m brett. Fundamentet var uppbyggt av tre större block, ca 0,4–0,7 m stora med mindre stenar i mitten. Kalkbruk fanns över hela konstruktionen. Ovansidan var ojämn och fundamentet hade ett synligt skift.

Figur 11. Valvpelarfundament, A3. Foto mot S.

A4 var fundamentet till det norra sidoaltaret (figur 12). Det var ca 1,7 m brett (Ö-V) och 1,65 m långt (N-S). Konstruktionen var något skadad i söder av golvarbeten. Fundamentet utgjordes av stenar, med ett större block i söder, ca 0,8×0,5 m stort. De flesta stenarna var ca 0,3–0,5 m stora. Mellan dessa och i murbruket fanns mindre stenar. Murbruket förekom huvudsakligen centralt och i den östra halvan av konstruktionen.

Figur 12. Sidoaltarfundament A4 vid den norra långhusväggen med koret i fonden. Foto mot Ö.

A5 var ett valvpelarfundament (figur 13) mitt på långhusets norra vägg. Det var ca 1,35 m långt (Ö-V) och ca 1,1 m brett (N-S). Konstruktionen utgjordes i huvudsak av 1,35x0,75 m stort block i söder. Norr om detta och delvis på blocket fanns kalkbruk och mindre stenar.

Figur 13. Valvpelarfundament, A5. Foto mot N.

A6 var ett valvpelarfundament (figur 14) i det nordvästra hörnet av långhuset. Konstruktionen var skadad och delvis borttagen och den ursprungliga begränsningen var bara tydlig i söder. Skadorna har troligen delvis uppkommit i samband med fundamentering för orgelläktaren. Konstruktionen var (ursprungligen) ca 1,35 m bred (N-S) och 1,6 m lång (Ö-V). Möjligen hade stenarna i den östra delen flyttats. Murbruket var annorlunda där än i resten av fundamentet.

Figur 14. Valvpelarfundament A6 i långhusets NV hörn. Fundamentet har delvis använts som underlag för pelarna som håller upp orgelläktaren. Foto mot N.

Figur 15. Rester av ett tegelgolv (A7) vid den södra långhusväggen. Lodfoto från orgelläktaren.

A7 var en del av ett tegelgolv (figur 15, föregående sida). Det var konstruerat av murtegel i storlekarna 0,28–0,28×0,13–0,15 m. Golvet var bevarat inom en yta av ca 1,4×1,2 m. Golvet låg mitt för den igenmurade sydportalen.

A8 var resterna av ett valvpelarfundament (figur 16) i långhusets sydvästra hörn. Det var ca 1,55 m långt (Ö-V) och 1,20–1,30 m brett (N-S). Konstruktionen utgjordes av tre stora block med relativt flat översida och i storlek upp till 0,9 m. Innanför blocken, i det sydvästra hörnet, fanns kalkbruk och mindre stenar. På konstruktionen vilade en av pelarna till orgelläktaren.

Figur 16. Valvpelarfundament, A8, i långhusets sydvästra hörn. Foto mot S.

A9 var ett murbrukslager (figur 17) som låg direkt väster om tegelgolvet, A7. Det var ljus gulbrunt och bestod av sand blandat med murbruk och klumpar av murbruk. Enstaka tegelbitar fanns i lagret (ca 0,1 m stora). Lagret var upp mot 0,15 m tjockt och kan tolkas som ett konstruktions- eller rivningslager.

A10 var en ansamling tegel (figur 18), delar av murtegel. Det låg längs den södra långhusväggen, strax väster om sidoaltaret A2 och på samma nivå som tegelgolvet A7. Möjligen rörde det sig om rester av samma tegelgolv. Teglet fanns inom en ca 0,6×0,3 m stor yta.

Figur 17. Lagret, A9, är i bilden synligt till höger om tegelgolvet (A7). Foto mot S.

Figur 18. Tegelansamlingen A10 kan anas öster om valvpelarfundament A3. I fonden syns sidoaltare A2. Foto mot Ö.

Figur 19 Lämningarna i långhuset, förutom mittgången har tagits fram och håller på att dokumenteras. Foto från läktaren, Linda Qviström-

Figur 20. Lämningar i det norra bänkkvarteret med sidoaltare A4 längst fram mot koret och valpelarfundament A5 mitt på långhusväggen. Foto från läktaren, Linda Qviström.

Mittgången

Arbetena i mittgången skedde vid ett senare tillfälle än i bänkkvarteren. Bland annat behövde två stora gravhällar längst fram i mittgången, mot koret, varsamt avlägsnas. Under mittgången fanns inte det tjocka lager lera som fanns i bänkkvarteren.

Figur 21. Detalj av en av gravhällarna i mittgångens östra del. Hällen är från slutet av 1600-talet.

A11 var ett konstruktionslager till ett äldre golv (figur 22). Det bestod av ett lager kalkbruk, ca 0,03 m tjockt, med avtryck av golvplattor. Plattorna har varit ca 0,40/0,45–0,40 m stora, vilket överensstämmer tämligen väl med de plattor som legat även på det senaste golvet. Bruket påträffades ca 0,20 m under golvnivå och kunde observeras till en längd av ca 2,75 m och upptog hela mittgångens bredd, ca 1,50–170 m. Mot mittgångens centrum hade lagret med bruk en tydlig sättning. Höjdskillnaden mot bruket på kanterna var ca 0,12 m. Under bruket fanns ett ca 0,05 m tjockt lager sättsand.

Figur 22, ett golvunderlag i form av bruk med avtryck av golvplattor och med en tydlig sättning i mitten. Foto mot V.

Figur 23. Stenlagd yta A12 under mittgången. Öster om denna syns gravkammare A15 och gravhällarna. Foto mot NO.

A12 var en stenlagd yta (figur 23) i den västra delen av mittgången. Det bestod av stenar i storlekarna ca 0,20–0,60 m. Stenarna hade någorlunda flata ovansidor och mellan de större stenarna hade mindre sten och tegel lagts. Stenläggningen som hade relativt raka kanter, särskilt mot norr, var ca 6 m lång och upptog hela mittgångens bredd. Den stenlagda ytan påträffades direkt under det nyaste golvet plattor och betongunderlag och har troligen utgjort ett underlag för ett tidigare golv.

A13 var en träkonstruktion (figur 24) bestående av murket trä som följde mittgångens norra sida, troligen hela vägen. Det var ställvis synligt hela längden. På grund av dess dåliga skick gick bredden inte tydligt att avgöra men den var minst 0,10 m bred. Träet påträffades ca 0,20 m under golvnivå och har troligen utgjort någon form av regel i samband med något av golven som funnits antingen i mittgången eller i bänkkvarteren.

A14 var en träkonstruktion som endast syntes som ställvis uppräddande träförekomster på södra sidan av mittgången. Troligen var den en motsvarighet till A13 men i ännu sämre skick än denna.

Figur 24. Delar av A13 syns som murkna träbitar tillvänster om kanten på A12. Foto mot Ö.

Figur 25. Tegelstenar i kanten av gravkammare A15 (intill meterstocken). Notera håligheterna orsakade av sättningar i kammaren. Nedanför trappan till koret syns den stenlagda ytan A16. Foto mot Ö.

A15 var en gravkammare (figur 25) bestående av en rad med halverade tegelstenar (13–14×20–22 m stora) i den södra änden. Kammaren var ca 2,60 m lång och ca 1,40 m bred. Kammaren syns i övrigt genom sättningar i mittgången med tydliga håligheter upp till 0,40 m djupa. Gravkammaren togs inte fram i sin helhet och har inte undersökts.

A16 var en stenlagd yta (figur 25) framför koret. Troligen var den egentligen samma som A12. Den var 1,80 m lång och 1,30 m bred. Packningen

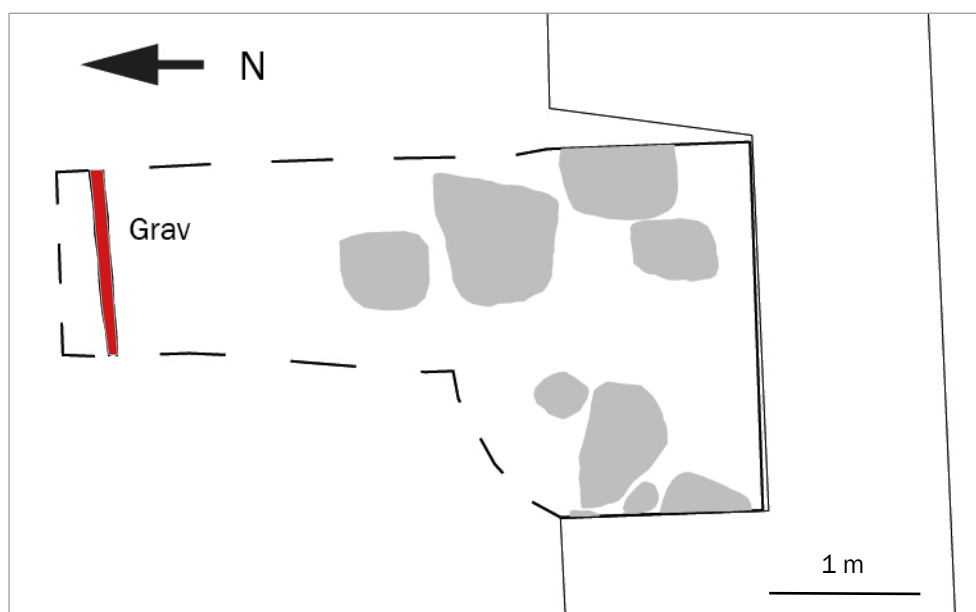
hade en vällagd kant mot söder men var skadad i N. Stenarna var i storleken 0,25–0,50 m och hade någorlunda plana ovansidor. Mellan de större stenarna fanns mindre stenar och tegel.

Efter dokumentation av lämningarna i långhuset togs resterna av tegelgolvet bort medan sidoaltare, valvpelarfundament och gravkammare kunde lämnas orörda och ligger kvar under det nya golvet.

Utvändigt arbete

Figur 26. Pågående utvändiga arbete på den norra sidan om tornet. Mot S.

Figur 27. Detaljplan över de utvändiga arbetena med fundamentsstenarna i grått och den delen av graven som togs fram markerad i rött. Skala 1:50.

Det utvändiga arbetet genomfördes först i april 2020 och var den sista etappen av den arkeologiska schaktningsövervakningen (för schaktplan se figur 6).

Ett schakt grävdes med början mellan de båda strävpelarna till tornet på kyrkans norra sida. Mellan strävpelarna, med början ca 0,50 m under markytan, fanns ett flertal större block, ca 0,90×0,50 m stora, samt något mindre block, ca 0,30×0,20 m stora. Stenen fanns i minst två skikt, det andra skiktet började på ca 0,80 m djup från markytan. Stenen låg i humös lera med inslag av tegelkross och murbruk, samt lite kol och enstaka ben. Schaktet grävdes till ett djup av maximalt 1 m och den större delen av blocken fick ligga kvar. Stenarna invid kyrkans fasad tolkas som fundamentering till tornet och dess strävpelare.

Figur 28. Del av fundamentering till tornet. Foto mot SV.

Några meter norr om fundamentstenarna fanns på ca 1,30 m djup, i gräsmattan en grav. Den låg i mörkbrun lera under ca 1 m matjord. Synliga delar av skelettet utgjordes av bäcken, lårben samt en del av vänster underarm, troligen liggande på magen. Skelettet låg i öst-västlig riktning med huvudet i väster. Eftersom schaktet inte skulle grävas vidare fick skelettet ligga kvar.

Figur 29. Del av grav norr om tornet. Foto mot S.

Fynd och analyser

Fyndmaterialet som framkom vid undersökningen var relativt sparsamt och framkom huvudsakligen som rensynd i utfyllnads- eller raseringsmassor. Samtliga fynd påträffades vid arbetena inne i kyrkan. Sammanlagt har 37 fyndposter registrerats. För fyndtabell se Bilaga 1.

Mynt

Sammanlagt påträffades sex mynt, fem i koppar och ett i kopparnickel. Kopparnickelmyntet var en 10-öring från 1965. Av kopparmynten var det bara två som hade synlig prägling, ett mynt (F1) från Carl XIV Johans regeringstid, 1819 och ett från Karl XI regeringstid (F33), troligen 1686 (figur 30).

Figur 30. Kopparmynt från långhuset, överst F5 och F1, underst F33. Foto Anna Ölund.

Bemålade putsfragment

Nio fyndposter av bemålade putsfragment har registrerats. De flesta påträffades nära väggarna. Målningarna var utförda huvudsakligen i rött och grönt. Fragmenten var för små för att se något annat än färgen. Ett större fragment, som satt fast på en sten och som var för stort för att ta in, visade delar av röd schabloniserad målning.

Figur 31. Bemålade putsfragment, F22. Foto Anna Ölund.

Järnföremål

Järnföremålen var av skiftande karaktär. Den vanligaste fyndkategorin var av spik (åtta fyndposter) men det fanns också ett kisthandtag, en ljushållare (F13, figur 32) samt mer anonyma beslag, bleck, hake och ett golvjärn. En hållare har troligen suttit fast i väggen och kan ha använts för till exempel en kollektihåv eller kyrkstöt.

Figur 32. Ljushållare, F13). Foto Anna Ölund.

Glas

Tre poster med fönsterglas har registrerats. Alla utom ett fragment var genomskinligt, ett var mörkt. Den största mängden glas påträffades under det nordvästligaste fönstret.

Övriga fynd

Övriga fynd utgjordes av en svepningsnål i koppar, en knapp med rundkulligt huvud i cu-legering (F11, figur 33), ett mynningsbeslag (F14, figur 34) till en flaska i cu-legering med genombruten kant i form av blad och med zickzackmönster samt ett bleck i oidentifierad metall.

Urval för konservering

Ett antal fynd har valt ut till konservering. Det rör sig om mynten F1, F5 och F33, knappen F11, ljus-

hållaren F13 samt mynningsbeslaget F14. Konserveringen har utförts av Oxider AB, Kalmar.

Gallring

Av de 37 fyndposterna har 17 gallrats. Det rör sig om fönsterglas, okonserverad metall, främst spik, samt kalkputsfragment. Vilka fynd som gallrats framgår i fyndtabellen, Bilaga 1.

Analyser

Inga prover togs och inga analyser har gjorts i samband med schaktningsövervakningen.

Figur 33. Rundkullig knapp (F11) i cu-legering. Foto Anna Ölund.

Figur 34. Mynningsbeslag till flaska (F14) i cu-legering. Foto Anna Ölund.

Tolkning

Undersökningarna under golvet och utanför tornet har visat att det finns lämningar efter Åkerby kyrkas äldre byggnadshistoria. Utanför kyrkan har delar av grundläggningen till tornet samt en grav påträffats medan det invändigt har påträffats rester av såväl pelarfundament, grav, altare och äldre golvbeläggningar.

De fyra valvpelarfundamenten bör höra till 1400-talets valvslagning då trätunnvalvet ersattes med tegelvalv. Tre tegelvalv byggdes av vilka vi påträffade resterna av två. Det tredje valvet bör ha funnits i koret, som inte berördes av schaktningsövervakningen. De medeltida valven revs och ersattes 1801–03 av ett gipsat trätunnvalv.

De två sidoaltarna är också medeltida, men ingen närmare datering av när de uppfördes kan göras. Altarna har troligen vigts dels till Jungfru Maria och dels till kyrkans skyddshelgon. Mariaaltaret bör ha funnits vid den norra långhusväggen. Det är emellertid detta altare som enligt Peringsköld haft en medeltida altaruppsättning vigd åt S:ta Ursula och S:ta Clara. Möjligen kan denna altaruppsättning flyttats från det södra altaret vid någon tidpunkt. Åkerby kyrka har troligen varit invigt åt S:ta Ursula (Nisbeth 1984). Det är oklart när de båda altarna revs.

Resterna av tegelgolv är sannolikt medeltida, troligen samtida med valvslagningen. Det största stycket av sammanhängande golv låg i anslutning till det gamla vapenhuset på kyrkans södra sida som också uppfördes i samband med valvslagningen på 1400-talet. Rester av grundmurarna och en trolig tröskelsten till vapenhuset påträffades vid schaktningsövervakningen 2013 (Ölund 2014).

Det finns inga uppgifter om ombyggnad av mittgången men med tanke på den gravkammare som skymtade under mittgången och som troligen är från 1600-talet eller 1700-talet kan stenläggningen här möjligen kopplas samman med ombyggnationerna i början av 1800-talet.

Tornet började byggas 1803 men de stora stenarna som utgör grundläggningen tycks åtminstone i detta parti främst verka som förstärkning för strävpelarna, vilka uppfördes 1824. Rester av tornets grundläggning i form av större stenblock har för övrigt också iakttagits på tornets västra sida (Ölund 2014).

Huruvida den enda på kyrkogården påträffade graven är medeltida eller av senare datum går inte att säga, på grund av att det inte undersöktes mer än till del. Inga kistspikar eller trärester kunde iakttagas, vilket kan tyda på att den har en hög ålder.

Administrativa uppgifter

Plats: Åkerby 11:1, Åkerby kyrka, Åkerby, Uppsala kommun, Uppland.

Fornlämning: Åkerby 46

Fornlämningstyp: Kyrka

Typ av undersökning: Schaktningsövervakning

Orsak till undersökning: Sanering och byte av golvbjälklag

Uppdragsgivare: Svenska kyrkan, Bälungebygdens församling

Fältarbetsperiod: 2019-11-18–2020-04-06

Upplandsmuseets projektledare: Malin Lucas

Upplandsmuseets personal: Linda Qviström

Upplandsmuseets diarienummer: 521–2019

Upplandsmuseets projektnummer: 8751

Länsstyrelsens diarienummer och beslutsdatum: 431-6458-2019, 2019-10-09

Dokumentationsmaterial: Förvaras i Upplandsmuseets arkiv.

Fynd: 37 fynd fyndposter registrerades. Förvaras i Upplandsmuseets magasin i väntan på fyndfördelning.

Referenser

Nisbeth, Åke. 1984. Åkerby kyrka. Kyrkobeskrivning. Upplands Kyrkor 54.

Wahlberg, Mats (red.). 2003. Svenskt ortnamnslexikon. Språk och folkminnesinstitutet. Uppsala.

Wessen, Elias & Jansson, Sven B. F. 1957. Sveriges runinskrifter, nionde bandet, Upplands runinskrifter fjärde delen. Kungliga Vitterhets historie och antikvitets akademien. Stockholm

Ölund, Anna. 2014. Arkeologisk schaktningsövervakning, Arkeologi vid Åkerby kyrka, Lämningar efter vapenhus, sakristia och bogårdsmur, Åkerby 11:1 Uppsala kommun Uppland. Upplandsmuseets rapporter 2014:11. Uppsala.

Bilagor

Bilaga 1. Fyndtabell

Fnr	Kontext	Material	Sakord	Längd (mm)	Bredd (mm)	Vikt (g)	Antal	Antal fragm.	Beskrivning	Anm.
1	Under lera, längs långhusmur S.	Cu-leg	Mynt	26	26	5	1		Carl XIV Johan, 1819. 1/4 shilling.	K
2	Under lera, långhusets mitt	Cu-leg	Mynt	23	23	5	1		Prägling inte synlig. Blanknött.	
3	Vid A5 i påförd lera	Kopparnickel	Mynt	15	15	15	1		10 öre, 1965.	
4	Resn. Rasmassor intill A4	Cu-leg	Mynt	26	26	7	1		Prägling inte synlig. Genomkorroderad.	
5	Rensn. Vid A5	Cu-leg	Mynt	26	26	9	1		Prägling inte synlig.	K
6	V om A4, raseringslager	Kalkputs	Bemålat putsfragment			10	2	2	Grön bemålning.	
7	N långhusmuren, Ö. delen, vid fönster	Kalkputs	Bemålat putsfragment			8	2	2	Grön bemålning.	
8	Nedanfö SÖ långhusfönstret	Kalkputs	Bemålat putsfragment			11	1	1	Orange bemålning.	
9	Rensning runt A3	Kalkputs	Bemålat putsfragment	142	112	446	1	1	Röd bemålning.	
10	Rensning vid A5	Järn	Spik	89		15	2		En böjd, längd mätt på oböjd.	G
11	Rensning vid A5	Cu-leg	Knapp	20	20	5	1		Runkullig med brätte och ögla.	K
12	Under lera i SV	Järn	Kisthandtag	86	62	89	1		Ovalt med uppböjda ändar.	G
13	Rens. Intill A2, mott vägg	Järn	Ljushållare	96	21	25	1			K
14	Rensn. Vid S. långhusmuren	Cu-leg	Beslag	22	13	4	1		Mynningsbeslag till flaska. Dekorbeslag med zickzackmönster och genombrutna blad.	K
15	Rensn. intill A3	Metall	Bleck	20	6	1	1		Trol. järn, okänd funktion	G
16	Rasering intill A4	Järn	Spik	110		34	2		Den längsta mätt.	G
17	V om A7	Järn	Spik	115		47	3		Två defekta, längd mätt på intakt.	G
18	SV delen av långhuset	Järn	Hållare	155	72	91			Trol. har föremålet suttit i väggen i par med en likadan. Spets i ena änden, krok i den andra. För kollekthåv eller kyrkstöt t.ex.	
19	Under N.V. fönstret	Kalkputs	Bemålat putsfragment			415	2	2	Röd bemålning, trol. ett streck. Trol. rester av vit övermålning.	G
20	Resnsing framför f.d. sydportalen	Järn	Hake?	78	30	70	1		Grov. Upprullad i ena änden, vinklad i den andra.	G
21	Resning Strax V. om A2	Kalkputs	Bemålat putsfragment			485	12	12	Röd bemålning.	

Fnr	Kontext	Material	Sakord	Längd (mm)	Bredd (mm)	Vikt (g)	Antal	Antal fragm.	Beskrivning	Anm.
22	Rensning vid A5	Kalkputs	Bemålat putsfragment			51	6	6	Röd, grön och svart/grå bemålning.	
23	Rensn. Strax S. om A2	Järn	Spik	95		20	1		Något böjd.	G
24	Rensn. Strax S. om A2	Glas	Fönsterglas			10	4	4	Tre genomskinliga, en mörk.	G
25	Rensning vid S. långhusväggen (mot Ö).	Järn	Spik	76		12	1		Spetsen avbruten.	G
26	Rensning vid S. långhusväggen (mot Ö).	Järn	Bleck	101	33	42	1		Gångjärn?	G
27	Rensning vid S. långhusväggen (mot Ö).	Glas	Fönsterglas			2	1	1	Mörkbrunt.	G
28	Rensning under N.V. fönstret	Glas	Fönsterglas			144				G
29	Vid resning av ytan vid A6	Järn	Golvjärn	136	55	168	1		T-format.	G
30	Rensning av A11	Cu-leg	Nål	22		1	1		Svepningsnål.	
31	Rensning av A11	Järn	Spik	94	16	13	1			G
32	Rensning av mittgång	Järn	Spik	350		164	2			G
33	Under A12	Cu-leg	Mynt	26	26	7	1		Carl XI .1686? 1/6 öre.	K
34	V om A7	Kalkputs	Bemålat putsfragment			7	2	2	Grön och röd bemålning.	
35	Under A16	Sten	Konstruktionssten	120	80	460	1		Med räna.	
36	Rensning vid/ på A8	Järn	Spik			44	6			G
37	Rensning vid/ på A8	Kalkputs	Bemålat putsfragment			72	7		Röd och grön bemålning.	

K=konserverat. Vid rapportens tryckning var inte konserveringen klar. Konserveringen utfördes av Oxider AB i Kalmar.

G=gallrat

